

Çeviri
Translation

BÜYÜK BRİTANYA VE DOĞU SORUNU*

Çeviren: Taner BULUT**

Öz

Eski ifadesiyle “ Şark Meselesi” olarak adlandırılan Doğu Sorunu, 19. yüzyılın tamamı ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nin hâkim olduğu topraklarla, Güney Asya, Uzakdoğu ve Afrika’nın paylaşılması ve sonradan Ortadoğu’daki enerji kaynaklarının sömürgeleştirilmesi yani kısaca sömürgecilik yarışı olarak tanımlanmaktadır. Prof. Dr. J. Holland Rose, bu makalesinde Doğu Sorunu kavramını, kavramın ortaya çıkmasını ve tarihsel gelişimini tarif ettikten sonra I. Dünya Savaşı’nda Almanya ve İngiltere arasındaki çekişmeye bağlı olarak Doğu Sorunu’nun savaş sürecinde ve savaştan sonra nasıl bir gelişme gösterdiğini ele almaktadır. Prof. Rose, savaş sonrası problemlerin Doğu Sorunu’nun geleceğini nasıl belirleyeceğini öngören bazı değerlendirmeler ile yazısını tamamlamıştır. Bu makale, Doğu Sorunu projesini temel alarak dış politikasına yön veren İngiltere’nin kavrama bakışını -neredeysse bir asır önce içerden bir gözle- ele alması bakımından çok önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Doğu Sorunu, Büyük Britanya (İngiltere), Almanya, I. Dünya Savaşı, İtilaf Devletleri, İttifak Devletleri.

GREAT BRITAIN AND EASTERN QUESTION

Abstract

As being “Şark Meselesi” in old expression, the Eastern Question is identified as sharing the lands dominated by Ottoman Empire in the whole 19th century and at the beginnings of 20th century, South Asia, Far East, Middle East and then colonizing the energy resources, in short, the competence of colonialism. In this article Prof. Dr. Holland Rose, after describing the concept of Eastern Question, origination of concept and its historical development, handles how the Eastern Question made a progress in wartime and after the war depending on the rivalry between Germany and England at World War I. Prof. Rose

* J. Holland Rose, “Great Britain and The Eastern Question”, *The Journal Of International Relations*, Vol. 12, No. 3, January/1922, pp. 307-319.

Prof. Dr. J. Holland Rose, bu makaleyi kaleme aldığı Cambridge Üniversitesi’nde (University of Cambridge) deniz savaş (donanma) tarihi profesörüdür. Ayrıca, Nebraska Devlet Üniversitesi (State University of Nebraska) ve Amherst Koleji’nden (Amherst College) hukuk doktoru ünvanını da almıştır.

** Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (taner.bulut@deu.edu.tr, bulutane@hotmail.com).

completed his article with some assessments that foresees how the post-war problems determine the future of Eastern Question. This article has a great importance in terms of handling the perspective of Great Britain (almost a century before and with an interior sight) to this concept and to the East, that uses the Eastern Question as a base to shape its foreign policy.

Keywords: *The Eastern Question, Great Britain (England), Germany, I. World War, Entente Powers, Central Empires.*

BÜYÜK BRİTANYA (İNGİLTERE) VE DOĞU SORUNU

I. Coğrafi ve Etnik Arkaplan

Doğu sorunu üzerine yapılacak hangi inceleme olursa olsun, mutlaka Balkan Yarımadası'ndaki sorunları daha karmaşık hale getiren coğrafi ve etnik faktörlerle başlamalıdır. En azından erken yerleşimcilerden ikisi olan Arnavutlar ve Yunanlılar, denizden karaya doğru bu toprakların içlerine kadar nüfuz etmişlerdir. Sonra, Karpatlar ile Karadeniz arasındaki geçit boyunca akın akın gelen Slavlar, yani Hırvatlar, Sırlar ve Bulgarlar (son Slavlaşmış Tatarlar) ve Romenler, Romalı yerleşimcilerle karışmış ve onların dili ve uygarlıklarını benimsemişlerdir. Bütün bu yerler Türkler tarafından fethedildi, ancak kendi dinlerini ve geleneklerini kabul ettirmede çoğunlukla başarısız olmuşlardır. Doğu sorunu bu şekilde yaratılmış olan dini sosyal ve politik çatışmaların merkezinde yer alır. Ancak, Hıristiyan güçler, kendi aralarında savaşırken Türkleri oyunun güçlü bir parçası olarak kullanmakta tereddüt etmediler.

II. Doğu Sorunu'nun Kökeni

Büyük Britanya ile doğu sorunu arasındaki ilk önemli bağlantı, Rusya'nın çaricesi II. Katerina'nın Türkleri Dinyester Nehri'nin ötesine sürmek için ortaya çıktığı 1791'deydi. Genç Pitt*, İngiliz Parlamentosu'nu kendi lehlerine müdahaleye ikna etmeğe çalıştı ve onun hedefi, Hindistan'a gidiş yollarını tehdit etmeğe başlayan Rusların emellerine karşı sınır koymaktı. O, bu konuda başarısız oldu; Parlamento, Türk otoritesinin veya Doğu'daki güç dengesinin korunmasına ilgi duymadı. İkinci ihtimal daha endişe vericiydi. Bonapart 1798'de, İyonya adaları (Ege adaları) ve Malta'yı güvence altına

* William Pitt (The Younger, 1759-1806), Büyük Britanya ve Birleşik Krallık tarihinin en genç Başbakanı'dır. 24 yaşında (1783) göreve başlayan Pitt, yaklaşık 20 yıllık görevi süresince İngiltere yardımıyla Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını engellemeye çalışmasıyla ve Rusya, Fransa ve Napolyon karşıtı bir dış politika yürütmesiyle bilinmektedir. (Ç.N.)

aldıktan sonra Hindistan'dan İngilizleri zorla çıkarma hedefi için açıkça belli etmeden Süveyş'te donanma üssü kurmak üzere Mısır'ı ele geçirdi. Britanya'nın deniz üstünlüğünü göz önüne alarak sağlam olmaktan daha ziyade çok daha melodramatik (duygusal) olan bu plan, Nelson tarafından Nil Savaşı'nda parça parça yok edildi ve hemen sonra İngilizler Malta'yı aldılar ve Amiens Antlaşmasıyla (Mart, 1802) Akdeniz'de "status quo"yu yeniden sağlamayı amaçladılar. Bonapart'ın Doğu'yla ilgili planlarına kaldığı yerden devam etmesi barışı imkânsız kılarken; ardından 1803 Mayıs'ında büyük oranda Doğu Sorunu'yla ilgili bir savaşın doğmasına da yol açtı.

Güç dengesini sürdürmeğe yönelik İngiliz politikası, 1815 Avrupa Uyumu* ile tasvir edilmekteydi. Fakat Yunanistan'daki Türk-Mısır mezalimleri, Yunan halkına neredeyse serbestlik sağlayan İngiliz, Fransız ve Rus filolarının Navarin'de (Ekim, 1827) ortak müdahalesine yol açtı. Diğer yandan, İngiliz halkını bugüne kadar hala tedirgin eden Kırım Savaşı, Türkiye'nin tekrar ayağa kalkması için iyi niyetli bir çaba oldu; ancak Türk devlet yönetiminde yaşanan ve bir türlü düzeltilemeyen bağınazlık ve yozlaşma nedeniyle bu çaba başarısız oldu. Bu olumsuzluklar, Beaconsfield Kabinesi'nin** diğer büyük güçlerin baskısına dayanacak ve çok ihtiyaç duyulan reformların güvenliğini sağlamak için Bâb-ı Âli'yi mantıksızca teşvik ettiği dönemde Türkiye'nin Avrupa coğrafyasındaki Hıristiyanlarının 1875-76 yıllarında ayaklanmalarına neden oldu. Rus-Türk Savaşı'nda*** Osmanlı gücünün çöküşünden sonra Avusturya tarafından da desteklenen Beaconsfield Hükümeti, Bâb-ı Âli üzerindeki Rusya'nın dayattığı koşulları hafifletmekte başarılı oldu ve diğer güçlerle ortaklaşa biçimde Türkiye'nin serbest bir tavır takınması için sorumluluk almış oldu. Fakat Bâb-ı Âli, bu konudaki resmi yükümlülüklerini göz ardı etmiş ve büyük güçlerin protestolarına da pek aldırmamıştı. Hıristiyan katliamlarının çoğu Sultan II. Abdülhamid'in gizli emirleriyle yürütülmüş ve Avrupalı güçler bu büyük yanlış düzeltmemişlerdi.

III. Almanya ve Doğu Sorunu

1898 yılı ve sonrasında yeni bir etki, Yakın Doğu'daki ilişkileri şekillendirmeye başladı. O yılın sonbaharında Kayser II. Wilhelm İstanbul'a gitti, Sultan II. Abdülhamit'le dostluk kurarak Kudüs ve Şam'a geçti ve her zaman Müslüman halkların çıkarlarını savunan bir kişi olacağını ilan etti. Bâb-ı Âli ile yaptığı görüşmeler, Bağdat Demiryolu'nun 1903 yılında başlaması ve demiryolu rotasının Anadolu'nun merkezi ve Kilikya'ya kadar olmasıyla sonuçlandı.

* 1815 Viyana Kongresi sonrasında Avusturya, İngiltere, Rusya ve Prusya arasında oluşturulan politik ittifak anlaşması. (Ç.N.)

** 1868-74 ve 1874-80' de iki kez Birleşik Krallığın başbakanlığını yapmış olan Benjamin Disraeli'nin Kraliçe Victoria döneminde (1876) Beaconsfield Kontu olarak yönettiği kabinesi. (Ç.N.)

*** 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi, diğer adıyla 93 Harbi. (Ç.N.)

Açıkçası, demiryolunun “varoluş nedeni” (*raison d’être*) ticari ve kültürel; hâlbuki 1911’de Almanya’nın en önemli edebiyatçısı olan Paul Rohrbach*, demiryolu rotasının Filistin’in bir uzantısı olduğunu ve Britanya’nın adeta omuriliği sayılan Süveyş Kanalı’na bir darbe indireceğini kabul etmekteydi.

Bu girişimin ağırlıkla Alman karakterli olması ve hattın her iki tarafında Almanya tarafından elde edilen geniş imtiyazlar Fransa ve Rusya’yı telaşlandırdı. Her iki ülke Doğu Akdeniz ülkelerindeki önemli çıkarlarının yeni ve güçlü rakipler tarafından ciddi boyutta tehdit altında olduğunu gördüler. Zira şurası açık ki Bükreş ve Sofya’da Alman egemenliğinin varlığı ile kazanılan etkinin eklenmesiyle birlikte Balkan Yarımadası, Anadolu, Suriye ve Mezopotamya’yı kontrol altında tutmak için İttifak Devletleri son derece elverişli bir durumdaydılar. Siyasi bağlantıları, en az demiryolları ile oluşacak iletişim kadar önemli olacak Eski Dünya’nın en merkezi ve stratejik açıdan en önemli topraklarını onların ayakları altına sermeği taahhüt etmekteydi. Bu hususlar, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Büyük Britanya, Fransa ve Rusya arasındaki eski çekişmeleri azaltmış ve bu üç güçlü ülke ortak çıkarları için bir araya gelme eğilimi göstermişlerdir. 1904 yılı Nisan ayında Büyük Britanya ve Fransa, Newfoundland’daki** balıkçılık sahası, Tayland v.b. sorunlara ilişkin aralarında oluşturdukları göze çarpan anlaşmazlıkları “Entente Cordiale”*** denilen bir anlaşmalar grubuyla hallettiler. Ağustos, 1907’de de Anglo-Rus İtilafı (İngiliz-Rus Anlaşması-ç.n.) ortaya çıktı.

Yakın Doğu’daki Avusturya-Alman üstünlüğü korkusunun bu üç büyük gücün (İngiltere-Fransa-Rusya) kendi aralarında böyle önemli anlaşmalar yapmasına vesile olan gerekçelerden biri olduğu konusunda bazı ufak kuşkular olabilirdi. İngiltere, kendi çıkarları için Süveyş Kanalı ve Basra Körfezi’nin tehlikede olduğunu farkındaydı; Fransa, Suriye limanlarına yaptığı ticaret konusunda bir endişe duymaktaydı ve Rusya ise, ister Çanakkale Boğazı’yla veya isterse İskenderun Limanı yoluyla olsun çok değer verdiği Batı Avrupa’ya yönelik engin güney ticareti geçiş yollarının kontrol edilmesi umutlarının yıkılabileceğini öngörüyordu. 1907 yılına gelindiğinde Rus-Japon Savaşı’nın (1904-1905), Pasifik’te Sibiry kuyısındaki yalnızca limanların güvenliğini sağlama konusunda Rusya’nın umutlarını kırması, Rusya’nın buzsuz limanlara güvenli erişime ihtiyaç duyması çok daha acil hale getirdi. Bunun sonucunda

* Alman yazar ve gezgin Paul Rohrbach (1869-1956), 20. Yüzyıl başlarında Almanya’nın sömürge yarışında yerini tartışan yazılar ve kitaplar yayınlamış bir edebiyatçıdır. Asya ve Afrika’ya yaptığı seyahatler ve dış politikayla ilgili kitaplarıyla tanınmıştır. İngilizce çevirileri de yayınlanmış Almanya’nın Dünya Politikası, Almanya ve I. Dünya Savaşı v.b. başlıklı kitapları Almanya’nın doğu politikası ve I. Dünya Savaşı’nın sebepleri hakkında çok önemli ipuçları içermektedir. (Ç.N.)

** Kuzey Atlantik Okyanusu’nda yer alan bir ada olup günümüzde Kanada’ya bağlı bir eyalettir. (Ç.N.)

*** “Dostluk anlaşması” olarak kullanılan bu kavram, 8 Nisan 1904 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında yaşanan çeşitli anlaşmazlıkların çözümü için yapılan bir dizi antlaşmaya verilen genel adı ifade etmektedir. (Ç.N.)

İngiltere, 1914 yılında Avusturya-Alman saldırıları baskısı altında ittifaklar içinde olmaya mahkûm edilmiş Doğu'daki eski düşmanlarını dostane anlaşmalarla netice almaya hazır buldu. Almanya'nın hızla genişleyen donanmasının yarattığı korku gibi diğer nedenler ittifakların biçimlerinin oluşmasında rol oynamışlardır; fakat Balkan Yarımadası ve Yakın Doğu'yu kontrol altında tutmaya yönelik Avusturya ve Alman politikaları, devletlerin yeni ittifaklar içinde bulunmalarına katkıda bulundu. Yeni gruplaşma, 1908-1911 yıllarındaki iki önemli olaydan dolayı daha belirgin hale geldi; Avusturya'nın Bosna'yı ilhakı ve Almanya'nın İskenderun Limanı üzerinde belirgin haklar edinmesi. Alman subayları aynı zamanda Türk ordusunun yeniden yapılanmasında da başrolü oynadılar ve İngilizlerin -1908 Türk Devrimi sonrasında kısa bir süreliğine de çok desteklediği- Bâb-ı Âli üzerindeki etkisi çoktan yerini Almanya'nın etkisine terk etmişti.

1912 Balkan Savaşı sırasında Berlin'in Türkler'in Balkan Müttefikleri'ni (Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan) yenmesini beklediği ve Hıristiyan devletlerin zaferiyle derin bir hayal kırıklığına uğramış olduğu açık bir sır gibiydi. Fakat 1913 yılında ortaya çıkan, muhtemelen de Viyana'nın körüklediği, adeta kardeşin kardeşi öldüreceği Balkanlar'daki anlaşmazlık, Bâb-ı Âli'nin kaybettiği zemini yeniden kazanmasına olanak sağladı ve İtilaf güçleri Balkan siyasetinde tekrar geri bir konumda kaldılar.

Morgenthau'nun "*Boğaziçi'nin Sırları*" isimli kitabı, Almanya ve Avusturya'nın İstanbul'da üstünlük kazanmasıyla ilgili bazı yöntemleri ortaya koymaktadır. Morgenthau, diğer şeylerin yanı sıra Türk Ordusu'nu yeniden yapılandırmak amacıyla Berlin tarafında gönderilmiş Alman General Liman von Sanders'in kendini üstün gören hareket tarzını da açıklamaktadır. Kitabın en çarpıcı bölümü, büyükelçiyken George Washington'un doğum günü anısına Amerika Birleşik Devletleri elçiliğinde verilen resmi bir akşam yemeğinde General'in davranışlarıyla ilgilidir. Morgenthau, General Liman von Sanders'i davet etmeğe karar vermiş ve masasında oturacağı yerin tahsisi konusunda nitelikli tavsiyeler almıştı. Uygun görülen sandalyenin numarasının 13* olduğu ortaya çıkmıştı. Ancak konuk general bu tavırla ortaya konan ilişkiyi çok rahatsız edici bulmuş ve sonrasında Morgenthau'ya bir generalin büyükelçiler ve Türk bakanlardan daha üstte bir önceliğe (kıdeme) sahip olduğu gerekçesiyle resmi bir şikâyetle bulunulmuştu. Aslında olay, Türk çevrelerinde Almanya'nın ortaya attığı abartılı birçok iddiadan biriydi.

IV. Doğu Sorunu ve Dünya Savaşı (I. Dünya Savaşı)

Kuşkusuz ki, Türkiye'nin diğer İttifak Devletleri'ne artan bağımlılığı Dünya Savaşı'nın patlak vermesine katkıda bulundu. Savaşın patlak vermesinin asıl nedeni, 1914 yılının Haziran ayında, Almanya'nın savaş hazırlıklarının

* Bilindiği üzere 13 sayısı uğursuz rakamı temsil etmektedir. (Ç.N.)

eksiksiz bir şekilde tamamlamış olduğu bir zamanda, Avusturya Arşidükü Francis Ferdinand'ın Saraybosna'da iki Sırp yanlısı fanatik tarafından öldürülmesiydi. Dışardan bakıldığında, bu cinayet yalnız Avusturya ve Sırbistan'la ilgili gibi görünmekteydi. Gerçekte ise, Doğu Sorunu'nun yeniden tartışmaya açtı ve bir bakıma İttifak Devletleri'nin son derece lehine oldu.

Sadece askeri değil bunun yanında diplomatik durum çabalarının başarıya ulaşacağını vadetmekteydi. Sırbistan yalnızlaştırılmış ve gözden düşmüştü; diğer Balkan devletleri ise ya İttifak Devletleri'ne katılmış ve ya nazik bir tarafsız ve gözlemci gibi görünmekteydiler. 2 Ağustos 1914'te Türkiye'nin Almanya ile uygun bir fırsatta askeri yardım yapılmasıyla alakalı bağlayıcı gizli bir ittifak antlaşması imzaladığı genellikle bilinmemekteydi. Türkler, bu ittifakı başarıyla gizli tuttular, bu arada İngiltere ve Fransa'ya da onların gerçek dostları oldukları güvencesini verdiler. Bu ifade, kuşkusuz Türk bakanların bazıları için geçerliydi; fakat buna karşın Bâb-ı Âli el altından İtilaf Devletleri'yle bağını koparacağını taahhüt etmişti. Bu nedenle İtilaf Devletleri, (özellikle İngiltere) *Goeben* ve *Breslau* meselesinde dezavantajlı bir konuma düştüler. İstanbul'daki gerçek durumdan haberdar olmamaları nedeniyle doğrudan doğruya İttifak Devletleri'nin hedeflerini arttıracak bir nevi bekleme oyunu oynadılar. Ancak hepsi bu değildi. Kautsky'nin belgelerinde bizzat kendisinin tanıklığıyla ortaya çıkan kanıtlar, 28 Haziran'dan neredeyse Temmuz sonuna kadar Kayser Wilhelm'in Avusturya hükümetine Balkanlarla ilişkiler konusunda aşırı baskı yaptığını göstermektedir.¹ Wilhelm, ayrıca İstanbul'daki Avusturya Büyükelçisi'nin bir Balkan Birliği oluşumuyla ilgili itirazlarını bir kenara itmiş ve şimdi Balkanlar'daki mevcut olan her silahın desteğini kazanma zamanının geldiğini ilan etmişti. Bundan da öte Kayser, Yunanistan'ın İttifak Devletleri'nin yanında yer alması için Kral Konstantin'i uyarmıştı.

İngiliz ve Fransızların Temmuz-Ağustos 1914 krizinde, Boğaz'ın durumunu muhafaza etmek üzerine olan diplomasi politikası başarısız oldu. Türkler, Boğaz'a sığınan Alman savaş gemileri *Goeben* ve *Breslau*'yu memnuniyetle karşıladılar; Bâb-ı Âli'nin tarafsızlığı varsayımına istinaden ne İngiliz, ne de Fransız savaş gemileri gönderildi. 1914 Ekim'inin sonuna doğru Bâb-ı Âli Hükümeti, Rus limanlarına ve Mısır sınır bölgelerine ani saldırılar yaparak maskesini yüzünden atmış oldu. İtilaf Devletleri, savaş ilanlarıyla karşılık verdiler. Bu kırılma, özellikle Enver Paşa gibi öncü kanattaki Türk bakanların önceden Rusya'ya kaybedilen toprakları geri almak ve Kıbrıs ve Mısır'ın kontrolünü İngiltere'ye kaptırmak gibi görüşlerinden dolayı oluştu.

1 Kasım, 1918 Alman Devrimi'nden sonra Dışişleri Bakanı olan Kautsky, savaştan patlak vermesiyle ilgili yayınlanacak olan Alman Dış İşleri Bakanlığı'nun emirlerini veren (raporların hazırlanmasını) kişiydi. Raporlar, Herren Montgelas ve Schücking tarafından düzenlendi (kaleme alındı). Kayser'in rapordaki (emir) yorumları (değerlendirmeleri) tamamen yeniden türetilmişti. Kayser'in Türkiye, Romanya, Bulgaristan'dan ve mümkünse Yunanistan'dan, Balkanlar'ın sonsuza kadar Rus etkisinden kurtarılması amacıyla Rusya ve Sırbistan'la savaşmasını beklediğini ispat etmeğe (göstermeğe) çalıştılar. Kautsky, *Dokumente des Weltkrieges (I. Dünya Savaşı Belgeleri)*, Cilt: IV, s.s. 121, 133, 136, 162, 164.

Temmuz-Ağustos 1914 tarihli kriz süresince Yakın Doğu'daki İngiliz politikasının, zayıf ve pasif olduğu telaffuz edilmeli. Bu durum, İttifak Devletleri'nin başarısıyla ilgili her şeyde beklenenden fazla cesaret göstermesi ve riske girmesinin aksine Bâb-ı Âli hükümetince pek de farkında olmadan anlaşıldı.

Rusya'ya bir Türk saldırısı tümüyle olmuştu ama onu Batılı müttefiklerinden de ayırmıştı, Rusya'ya yardım etmek adeta müttefiklerinin görevi oldu ve en uygun plan Çanakkale Boğazı'nı zorlamak ve İstanbul'un bombalanması tehdidiyle Bâb-ı Âli'yi bir barış yapmaya zorlamak gibi görünüyordu. Eğer başarılı olursa bu saldırı, hem Türkiye'yi felce uğratacak ve hem de İttifak Devletleri tarafından ustalıkla hazırlanmış çevreleme politikasından Rusya'yı kurtaracaktı. Ancak saldırı hedefini iskaladı ve bu talihsiz ama görkemli girişim 117.000 İngiliz kuvvetinin zayıflığına mal oldu. Bunun yanında bu saldırı, Türkler için de en iyi askeri birliklerinin çoğuna ve Rusya'nın Kafkasya sınırları üzerinde oluşturduğu büyük baskının hafifletilmesine mal oldu. Gelibolu teşebbüsünden sonra Müttefikler askeri birliklerini Selanik önlerinde mevzilendirdiler. Bu askeri harekâtın ayrıntısına girmek niyetinde değiliz. Müttefikler sonunda uzun bir cephe oluşturdular ve sonradan bu çabalarında haklı çıktılar, zira korkunç bir can kaybı olmasına rağmen müttefik kuvvetleri Yunanistan'ın istila edilmesini engellediler ve Alman denizaltılar için üsler haline gelen Yunan limanlarını ve adalarını koruma altına aldılar. Böylece, Selanik harekâtı Doğu Akdeniz'deki donanmalarla ilgili durumun muhafaza edilmesine yardımcı oldu. Nihayetinde Selanik politikası, 1918 Ağustosunda Müttefiklerin başarılı ve parlak ilerleyişiyle haklı çıkmıştı.

20. yüzyılın bu çeyreğinde İngilizlerin Basra Körfezi'nin ucuna kadar ticari olanaklarını korumak için ve aynı zamanda da başlıca amacı Doğu Hindistan'daki İngiliz Donanması'na itici güç sağlamak üzere döşenmiş petrol kuyularını korumak için bir askeri keşif seferi gönderildi. Ve burada şunu da dikkate almalıyız ki, Avustralya ve Hint birlikleri Avrupa'daki savaşın içinde yer almak üzere İngiliz askeri harekâtıyla birlikte Petrol'ün de Türlerden kurtarılmasıyla ancak getirilebilmişlerdi. Dicle nehrine kadarki ilk ilerleme başarısız oldu ve İngiliz ve Hintli askerlerin yaklaşık 8.000 tanesinin teslimiyetiyle -Yorktown'dakinden* beri İngiliz askeri tarihindeki en büyük teslimiyet-sonuçlandı. Bununla birlikte, İngiltere uzun vadede doğru olanı yapmıştı, zira 1917 yılı Mart ayı başlarında General Maude, Bağdat'a muzafferane bir giriş yapmış ve dünyanın bu bölümünü Türk etkisinden kurtarmıştı.

Aynı zamanda Türkler'e de Filistin önlerinde saldırmıştık. Muhtemelen İskenderun'a çıkarma yaparak Türkler'in haberleşme araçlarına saldırılar düzenlemiş olmalıydık; ancak belirsiz nedenlerden dolayı bu adım tam atılamamıştı. Filistin'e doğru ilerleyişte Gazze'de ise garip bir başarısızlık

* Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda İngiliz ordusunun 1781 yılında Virginia'da gerçekleştirdiği Yorktown Kuşatması adlı baskın kastedilmektedir (Ç.N.)

oldu; ama sonunda General Allenby'nin atanmasıyla Türk hattını kırarak, Kudüs'ü ele geçirdik. Sonrasında Allenby, Türk savunma hattına bir final darbesi indirmeğe hazırlanırken uzun bir bekleyiş süreci hâsıl oldu. Türkler, Nablus'un kuzeyinin 50 mil önünde azimli bir direniş ortaya koydular; fakat Allanby ustaca bir yanıltma hareketinden sonra Ürdün tarafına saldıracakmış gibi yaparak en sonunda kıyıya yakın esas saldırısını gerçekleştirdi. İngiliz ve Fransız hücumbotları ve destroyerlerce desteklenen bu saldırı, tam bir başarıydı. Türkler gafil avlanmıştı. Allanby, Avustralyalı ve Hintli süvarileri sayesinde ani bir akın gerçekleştirebildi ki, havacılarla birlikte de hemen hemen Türk kuvvetlerini imha etti. Şam'da veyahut da Halep'te bir direniş olmadı. Bu nedenle, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, 1918 yılı Eylül ayında Allanby'nin neredeyse Armagedon'a* yakın bir zafer elde etmesi, Suriye ve Küçük Asya'daki (Anadolu-ç.n.) Türk gücünü sonsuza kadar kırdığı için dünyanın en belirleyici mücadelelerinden biri oldu.

V. Savaş Sonrası Problemleri ve Doğu Sorunu

Türk tarafındaki çöküşle meydana gelen muazzam değişimin neticesi neydi? Kısaca, şudur: Balkanlar'ın Hıristiyan ulusları genellikle haklı taleplerinin karşılığı olan ülke sınırlarını artık kabul ettirmişlerdi. Elbette ki, yeni sınırlar onları memnun etmedi. Hiçbir Balkan Tarihi araştırmacısı herhangi bir çözümün Balkan halklarını memnun edeceğini asla beklemez. Bu ırklar da, ortaya çıkan haklı taleplerden memnun olmamalarına rağmen, sakinliğe gerek duyulması ve iyi komşular olmaya çalışma gibi bu dünyada istenen her şeyin elde edilemeyeceğini öğrenmek zorundadırlar. Aslında, etnik ve coğrafi olarak karışık olan bu halklar, gönüllü veya zorunlu bir dizi büyük göçün dışında kapsamlı bir çözümü kabul etmemektedirler. Yine, öyle sanıyorum ki, İstanbul'un Türkler'e bırakılması bir hataydı; fakat görünen o ki, Fransızlar biraz Türk görüşüne yakın olmaya başladığı için Türkler İstanbul'da kalabildiler. Ayrıca, bazı İngiliz bakanların Türkler'in İstanbul'da kalmalarındansa Anadolu'nun içlerine doğru sürülmelerinin uygar güçlerin argümanlarından daha makul olacağını düşündükleri söylenebilir. Bu argümanı kullanan devletler, eğer güç kullanma zorunluluğu olursa, bu gücü kullanmaya tereddüt etmemelidirler. Ne Londra'da, ne de Paris'te böyle bir argümanın sonucu olabilecek herhangi bir eylem belirtisi görmüyorum. Türkler, ateşkesten beri Rumlar ve Ermenilere menfur davranışlarından dolayı suçluydular. Henüz bir ceza da almamışlardı ve şu ana kadar bildiğimiz kadarıyla hiçbir baskı yapılmadı. İtibarsızlık, yönetimde olup bu görüşü tasarlamış fakat ona göre davranmamış kişilerden kaynaklanmaktaydı.

* Dünya'nın sonu geldiğinde yaşanacağı kabul edilen büyük kıyamet savaşına verilen ad. (Ç.N.)

Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya'ya gelince; onlar da çeşitli sınır anlaşmazlıklarına girmişlerdir. Yunanlıların Arnavutluk ile ilişkileri kötü durumdadır; orada halen devam eden tartışmalar vardır ve bu durum Türkiye tarafından Yunanistan'a bırakılan bazı Trakya bölgeleri için de aynıdır. Bu tartışmalar birbirinden ayrı tutulmalıdır ve belki de zamanla yatışacaklardır. Balkan halkları arasında daha iyi unsurların liderliği üstleneceği ve bunu belli bir dereceye kadar düzeltereği görüşü konusunda belli nedenler vardır. Duyduğumuz zekice bir Sırp sözü şöyledir: *"biz Sırplar Bulgarlardan nefret ederiz çünkü onlar Sırp adını ve ırkını kütüphane vb. yerlerimizi yıkarak yok etmeye çalıştılar ama yine de bizler halen onlarla birlikte yaşamak zorundayız"*. Mantıklı tutum budur ve keşke Sırplar bunu benimsese ve Bulgarlar da buna göre hareket etse; böylece daha samimi ilişkiler kurulabilir. Ancak bu tutum, 1913 ve 1915-18 yıllarındaki savaşlarda yükselen nefretten çok önce bitmiştir. Yine de, eğer daha iyi danışmanlar etkili olur ve daha basiretli devlet adamları öne çıkarsa, M. de Laveleye'nin idealinin gerçekleşmemesi için bir sebep görünmemektedir. Bu Belçikalı siyaset yazarı 1885'te Balkanlar'ı ziyaret etmiş ve Doğu Sorunu'nun çözümünün tüm bu halkları bağımsızlığına kavuşturması ile adil ve dostça temellerle bir Hıristiyan federasyonu kurmasıyla olacağını önceden söylemiştir. İngiliz politikası bu arzu edilen sonun başarısıyla yönetilmelidir ve muhtemelen de öyle olacaktır.

Ve yine Ermeni sorunu. Ermeniler kabiliyetli bir ırktır; ticaret ve finans konusunda uzmanlardır, onlar açıkça bu konularda Türkler'den üstünlerdir ki bu da Türkler'in onlardan nefret etmesinin en temel nedenidir. Onlar Kilikya'dan Ağrı Dağı'na kadar olan dağınık alanlarda yaşarlar. En son savaşta, yaklaşık 1.3 milyon Ermeni, Türkler tarafından öldürüldü ve bu süreç devam etmektedir. Büyük güçler, kısmen Türkler'in yarı bağımsız bir hükümet kurması sebebiyle bu noktada etkisiz kaldılar. Türk Milliyetçileri'nin merkezi Ankara'da olan hükümeti, Anadolu politikasında güçlü bir faktördü, büyük güçlerin padişah hükümetinde nüfuzlarını kullanmayı denemelerine rağmen bu milliyetçiler üzerinde hiçbir güç kullanamamışlardır. Ancak daha sonra Yunanlılar milliyetçi Türklerle bir süre başarıyla savaştılar. Büyük güçlerin araya girmesiyle bir fırsat doğdu ve bu milliyetçi zümrenin bastırılacağı umulmaktadır. Ayrıca uygar ulusların şu anda Ermenistan'da devam eden korkunçluğun farkına varması ve bu ırkın kalan kısımlarının kurtarılması da umut edilmektedir.

Filistin ve Suriye'de görünüm genel olarak ümit vericidir. Suriye'de yaşayan insanların çoğu Fransız yönetimine meyilli görünmektedirler. Fransa, güneyde Ürdün'ün başlangıcından kuzeye Kilikya'nın sınırlarına kadar uzanan büyük bir toprak bölümünde bir mandater rolündedir ve bir Arap şehri olan Şam'ı işgal etmiştir. İngiltere'nin, Filistin için neticesiz bir manda tasarısı vardır. Nüfusun beşte dördü Yahudi değildir ve yine de bazı aşırı Siyonistler üstünlük iddiaları öne sürmüşlerdir. Balfour'un Filistin'in geleceğine dair sözleri bazen doğru, bazen de yanlış alıntılanmıştır. O, müttefiklerin Filistin'in

Yahudilerin vatani olması gerektiği konusunda kararlı olduklarını söylemiş, fakat Arapları ve Hıristiyan toplulukları da kast ederek burada yaşayan diğer ırklarında haklarının korunması gerektiğini söylediği belirleyici cümlesini de eklemiştir. Diğer yandan da Araplar Yahudi iddialarını çok kötü algılamış ve iki halk arasındaki gerginlik daha da artmıştır. Sonunda İngiliz hükümeti iki halk arasında ateşkes türü bir durum gündeme getirmeyi başarmıştır ve bu iki halkın dostça yaşayacağı konusunda umutlar artmıştır. Ancak Araplar, Fransa'nın Şam'ı almasından son derece rahatsız olmuşlardır. Araplar, Türkler'i Şam'dan kendileri uzaklaştıramamışlardır fakat Allenby harekâtında gerilla türevi iyi bir iş çıkarmışlardır ve Şam'ı kesin bir ödül olarak görmüşlerdir. O zamanlar onlara bazı sözlerin verilmiş olması muhtemeldir. Bunun olabileceği ve olayın da halen belirsiz olması gibi, Araplar Fransızlar'ın Şam işgaline oldukça öfkeliydi ve bu nefreti Fransızlar İngilizler'le eşit derecede paylaşıyordu. Bu anlaşmazlık barışçıl biçimde çözülebile, elbette ki şüpheli de olsa Filistin ve Suriye'deki olayların yatışması için bir şans vardır. Bu durumda Yakın Doğu'da uygar zamanlarda görülmemiş bir barış ve refah ihtimali olacaktır.

Bundan böyle, resmî şekilde Irak olarak bilinecek olan Mezopotamya'daki görünüm de eğer eskiden Hicaz'ın Emir Faysal'ı olarak bilinen yeni kral, İngiltere hükümdarlığında Bağdat'ta saltanatını kurmayı başarabilirse aynı derecede parlaktır. Onun asi bedevileri yönetim altına alma ve Türkler'in, İranlılar'ın ve Bolşevikler'in entrikalarını engelleme planı zor olacak; fakat tüm ilerleme dostları bunun halifelik makamı üzerine kurulmuş Arap krallığı için ilginç bir deneyim olmasının ödüllendirileceğine güvenecekler. Siyasi istikrarın kazanılması ile Türkler'in harap etmesine izin verilen Fırat ve Dicle üzerindeki sulama çalışmalarının geliştirmesi fırsatı gelecektir. Sulama, ülkeye yüzyıllardır görülmemiş bir refah getirecektir.

Yalnızca Mezopotamya'da değil, aynı zamanda Filistin, Suriye, Anadolu ve Balkan ülkelerinde sağlıklı ilerlemenin gerekli koşulu çağımızın felaketi olan dar görüşlü ve hoşgörüsüz milliyetçiliğin tamamen bitirilmesidir. Tüm milletleri engellediği ve öfkeliendirdiği gibi Dünya Savaşı'nın da temel sebebi olmuştur. Ve etkileri, hiçbir yerde Yakın Doğu'da olduğu kadar zararlı olmamıştır. Orada sürekli dini bağnazlıkla şiddetlendirilerek ırkları karşı karşıya getirmiş ve çatışma ile katliamın kaynağı olmuştur. Milliyetçilik ve bağnazlık yok edilene kadar kesinlikle barış olmayacaktır ve bu sebeple endüstri ve uygarlaşmada da ilerleme kaydedilemeyecektir; fakat bu ülkeler entrikacı siyasetçiler ve silah satıcıları için birer av alanı olarak kalmaya devam edecektir.

Uygar güçlerin Yakın Doğu konusunda sicilleri pek üzücüdür. İngiltere'ninki ise, bazı kısımlarda övgüden son derece uzaktır. 1876-78 Beaconsfield Hükümeti (İngiliz Hükümeti) Türkleri destekleyerek ahlaka, sağduyuya ve devlet iradesine karşı günah işlemiştir ve başbakanın Kıbrıs üzerinde yönetimi ele geçirdiği yöntemler aslında tiksindiricidir. Fakat milletin bilinci onun Türk yanlısı politikasına karşı başkaldırması ve Abdülhamid'in suçları

dönüşümü tamamlamıştır. Yukarıda gösterildiği gibi, imparator Wilhelm'in Türkiye'yi önce koruma, sonra yok etme kararı büyük güçler arasındaki ilişkilerin tamamen değişimini gündeme getirmiştir. Alman politikasındaki diğer gelişmeler beraberinde, İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki uzun süren rekabetlerin sona ermesine ve onların 1904 ve 1907 anlaşmaları ile grup olmalarına hizmet etmiştir. İki imparatorun şark politikalarının gelişimi bu anlaşmaları sağlamlaştırılmış ve Doğu Sorunu'nun yeni aşamasında beklenen son çare olan Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, onları zamanın en büyük ve sağlam müttefikleri olarak perçinlemiştir. 1914 Ekim'inde gerçekleşen Bâb-ı Âli saldırısı, Westminster'de, İngiltere'nin Pitt, Wellington, Palmerston ve Beaconsfield'deki politikasını etkileyen Türk yanlılığı eğilimini nihayet sona erdirmiştir. İngiltere sonunda, Türkler sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Hindistan'daki İngiliz hükmünün devamı için gerekli bir duvar olmadığını, gerçek korumanın Hindistan'ın sadakatinde ve uzun süre Türklerin kötü yönetimi altında acı çeken Yakın Doğu halklarının dostluğunda olacağı sonucuna varmıştır. Paris ve Roma'da aynı görüşler hüküm sürerse, dünyanın uzun süre etkilenmiş çeyreğinin refahını korumak için yeni ve daha geniş bir anlaşma olabilir ve olacaktır.